

Cảm nhận "Ai đã đặt tên cho dòng sông"

Hoàng Phủ Ngọc Tường

Theo lí thuyết thi pháp học hiện đại, hình tượng tác giả là sự nhập thân của ý thức người sáng tạo vào trong tác phẩm nghệ thuật. Nếu hình tượng nhân vật được xây dựng theo nguyên tắc hư cấu, được miêu tả theo một quan niệm nghệ thuật về con người và theo tính cách nhân vật thì hình tượng tác giả trong bút ký, tùy bút được thể hiện theo nguyên tắc tự biểu hiện. Hình tượng tác giả biểu hiện ở cái nhìn, sự quan tâm lựa chọn những chủ đề, đề tài, thể loại, ở ngôn ngữ và cách diễn đạt của chủ thể sáng tạo. Hình tượng tác giả là một bộ phận quan trọng trong cấu trúc của tác phẩm.

Ai đã đặt tên cho dòng sông là tác phẩm cùng tên tập bút ký xuất bản vào năm 1986 của Hoàng Phủ Ngọc Tường sau hai tập bút ký Ngôi sao trên đỉnh Phu Văn Lâu (1971), Rất nhiều ánh lửa (1979). Tám bút ký trong tập sách vẫn được Hoàng Phủ Ngọc Tường viết với cảm hứng ngợi ca và âm hưởng sử thi bởi người yêu nước Hoàng Phủ Ngọc Tường luôn tri ân với sự hi sinh cao cả và những chiến công anh hùng của nhân dân. Nhưng điều đặc biệt ở Hoàng Phủ Ngọc Tường, lòng yêu nước, tinh

thần dân tộc còn gắn với tình yêu sâu sắc đối với thiên nhiên và truyền thống văn hoá của dân tộc. Ông đặc biệt trân trọng say mê văn hoá và lịch sử của mảnh đất quê hương. Bằng giọng văn đẹp, trầm lắng và tha thiết, Hoàng Phủ Ngọc Tường đã viết về dòng sông quê hương, về hoa trái quanh ông với một tình cảm gắn bó sâu nặng “Lớn lên ở Huế, không lúc nào tôi không cảm thấy thành phố này như một khu vườn thân mật của mình” (Hoa trái quanh tôi).

Ai đã đặt tên cho dòng sông? là bút ký trữ tình sâu lắng, thể hiện rõ phong cách thể loại của Hoàng Phủ Ngọc Tường. Tác phẩm thể hiện sự uyên bác tài hoa của chủ thể sáng tạo trong cái nhìn liên tưởng cùng với những triết luận sâu sắc về quan hệ giữa dòng sông và lịch sử, dòng sông với thi ca nhạc hoạ, dòng sông và con người xứ Huế.

Thiên bút ký là cuộc hành trình đi tìm cội nguồn dòng sông Hương thơ mộng. Đồng hành cùng nhân vật “tôi” trong tác phẩm, người đọc mới biết những bước thăng trầm của dòng sông Hương trong hành trình đầy gian truân của nó “Trước khi về đến châu thổ êm đềm nó đã là một bản trường ca của rừng già, rầm rộ giữa bóng cây đại ngàn, mãnh liệt qua những ghềnh thác, cuộn xoáy như cơn lốc vào những đáy vực bí ẩn, và cũng có lúc nó trở nên dịu dàng và say đắm giữa những dặm dài chói lọi màu đỏ của hoa đỗ quyên rừng” [1, tr.316.]. Bằng sức tưởng tượng

miên man kết hợp với tư duy nghiên cứu, Hoàng Phủ Ngọc Tường đã cung cấp cho người đọc nhiều tri thức lịch sử, địa lí phong phú về sự hình thành sông Hương từ nguồn ra biển. “Giữa lòng Trường Sơn, sông Hương đã sống một nửa cuộc đời mình” [1, tr.316], “ra khỏi vùng núi, sông Hương đã chuyển dòng một cách liên tục...Từ ngã ba Tuần, sông Hương theo hướng Nam Bắc qua điện Hòn Chén, vấp Ngọc Trản, nó chuyển hướng sang Tây Bắc, vòng qua thềm đất Nguyệt Biều, Lương Quán rồi đột ngột vẽ một hình vòng cung thật tròn về phía Đông Bắc, ôm lấy chân đồi Thiên Mụ, xuôi dần về Huế” [1, tr.317]. Người đọc cảm thấy nhận thức của mình được thỏa mãn trong sự tra cứu tỉ mỉ và nghiêm túc những thông tin khoa học địa lí của tác giả.

Nếu tư duy nghiên cứu chủ yếu cung cấp những dữ kiện, những tri thức về dòng sông thì tư duy nghệ thuật giúp những tri thức đó trở nên mềm mại hơn. Hình tượng dòng sông được diễn đạt bằng những hình ảnh so sánh, những liên tưởng tài tình độc đáo “sông Hương đã sống một nửa cuộc đời của mình như một cô gái di -gan phóng khoáng và man dại; dòng sông mềm như tấm lụa; sông Hương đã trở thành một người tài nữ đánh đàn lúc đêm khuya...” [1, tr.316-318]. Có thể thấy bản lĩnh của nhà văn và phong cách cá nhân cũng đã được biểu hiện thông qua những liên tưởng. Sự kết hợp giữa tri thức khoa học với những hư cấu tài tình thông qua thủ pháp nhân cách hoá, để rồi dòng sông Hương

không còn là một sự vật vô tri vô giác nữa mà nó trở thành một nhân vật có tâm hồn có sức sống mãnh liệt như con người trong những bước thăng trầm của cuộc đời. Gs Trần Đình Sử khi nghiên cứu bút ký Ai đã đặt tên cho dòng sông? đã ví “hành trình của sông Hương từ nguồn ra biển là hành trình của tâm hồn xứ Huế” với những cung bậc mãnh liệt và lắng sâu, trữ tình và bình thản trí tuệ [2, tr.294].

Từ phương diện hình tượng tác giả, những triết luận về dòng sông trong mối quan hệ với lịch sử cho thấy một chủ thể sáng tạo am hiểu sâu sắc lịch sử. Hoàng Phủ Ngọc Tường đã lật tìm trong tư liệu lịch sử những sự kiện có liên hệ với dòng sông và ông đã thấy “sông Hương đã sống những thế kỷ vinh quang với nhiệm vụ lịch sử của nó”. Dòng sông như người dũng sĩ trấn giữ biên thủy đã nhiều lần chiến đấu oanh liệt bảo vệ biên giới phía Nam của Tổ quốc Đại Việt rồi vẻ vang soi bóng kinh thành Phú Xuân của người anh hùng Nguyễn Huệ [1, tr.322.], cùng sống những giây phút hào hùng của hai cuộc kháng chiến chống Pháp và chống Mĩ để cuối cùng trở về sống cuộc sống bình thường, làm người con gái dịu dàng của đất nước [1, tr.322]. Với lịch sử sông Hương đã là một chứng nhân, điều đó đã khiến thành phố Huế mang một sức hấp dẫn về văn hoá và du lịch có tầm quốc gia và quốc tế [1, tr.321].

Tất nhiên, sông Hương không chỉ là dòng sông của lịch sử bởi vẻ đẹp

trầm mặc như triết lí, như cổ thi mà còn là cảm hứng muôn đời của thi ca, nhạc hoạ. Trong mối quan hệ với văn chương dòng sông ấy không bao giờ tự lặp lại mình trong cảm hứng của người nghệ sĩ. Từ trong thơ Nguyễn Du, Bà Huyện Thanh Quan, Cao Bá Quát, Tản Đà, Đoàn Phú Tứ, Tố Hữu...dòng sông hiện lên với những hình dáng và màu sắc khác nhau trong mọi cung bậc của cảm xúc. Những đoạn thi mà tác giả trích dẫn cùng với những tên tuổi của âm nhạc và thi ca cho thấy dòng sông với vẻ đẹp diệu kì để dành riêng cho cảm hứng nghệ thuật và tri thức [1, tr.320].

Hoàng Phủ Ngọc Tường đã viết về dòng sông với tấm lòng ưu ái, với tình yêu sâu sắc, thuỷ chung.., Trong mối quan hệ với con người dòng sông ấy là dòng sông - đời người. Với xứ sở đã sinh thành và cưu mang nó, sông Hương đã tri ân bằng dòng nước mát lành và phù sa màu mỡ để hoa trái của những khu vườn An Hiên ngọt lành, cho những ngôi làng ven sông trở thành ngôi làng thơm tho của Huế. Bút ký Ai đã đặt tên cho dòng sông? qua tài năng văn chương - Hoàng Phủ Ngọc Tường tạo nên một ấn tượng đẹp trong lòng độc giả. Sông Hương không chỉ đẹp bởi vẻ đẹp hoang sơ và trong sáng trong điệu chảy lững lờ mà còn đẹp bởi một huyền thoại chứa đựng chiều sâu của tâm linh “vì yêu quý con sông xinh đẹp của Quê Hương con người ở hai bên bờ sông đã nấu nước trăm loài hoa đổ xuống sông để làn nước thơm tho mãi” [1,

tr.334].

Trong bút ký Ai đã đặt tên cho dòng sông? cái nhìn liên tưởng cùng những triết luận sâu sắc của Hoàng Phủ Ngọc Tường đã tạo ra một hình tượng nghệ thuật đẹp - hình tượng dòng sông. Với Hoàng Phủ Ngọc Tường, “sông Hương như nỗi hoài vọng về một cái đẹp nào đó chưa đạt tới ở đời” (Sử thi buồn), nó là “Dòng sông của thời gian ngân vang, của sử thi viết giữa màu cỏ lá xanh biếc, vẻ đẹp của dòng sông đổi sắc không ngừng dưới ánh nắng và trong mùi hương trốn tìm của hoa trái trong vườn” (Hoa trái quanh tôi). Nhưng nếu như những liên tưởng, so sánh độc đáo của tác giả tạo cho người đọc những ấn tượng đẹp về dòng sông thiên nhiên thì cảm thức thời gian của Hoàng Phủ Ngọc Tường trong bút ký lại đem đến cho người đọc nhận thức về chiều sâu văn hoá và vẻ đẹp tâm hồn của con người xứ sở nơi dòng sông đi qua.

Đọc Ai đã đặt tên cho dòng sông? ta mới cảm nhận được văn hoá lịch sử đi qua còn in bóng trên dòng sông thơ mộng. Dòng chảy của dòng sông không đơn thuần là dòng nước từ nguồn ra biển mà nó là dòng chảy của thời gian, thời gian hoài niệm của Hoàng Phủ Ngọc Tường. Phạm Phú Phong đã nhận xét một cách hình tượng rằng: Bằng chiếc thuyền của tâm hồn có mái chèo là ngòi bút Hoàng Phủ Ngọc Tường đã đưa người đọc xuôi theo dòng sông thơm mát lùi xa vào lịch sử đang

còn khuất nẻo để khám phá vị trí lịch sử lâu đời của thành Châu Hoá đứng uy nghiêm soi bóng trên sông Hương. Nó chính là một ả Chi Lăng ở phía Nam Tổ quốc đã bao lần làm quân thù khiếp sợ. Châu Hoá giữ vị trí chiến lược trong việc trấn giữ biên cương của Tổ quốc Đại Việt. Lịch sử đã gọi nó là Vạn Lý Trường Thành của Phương Nam. Ngược dòng thời gian Hoàng Phủ Ngọc Tường gửi vào trang viết của mình niềm kính trọng, sự tự hào về Thành cổ Châu Hoá, về mảnh đất quê hương.

Trong dòng chảy của thời gian hoài niệm, Hoàng Phủ Ngọc Tường nhận ra hình bóng của dòng Hương trên mỗi trang Kiều dòng sông đầy nước in trời và những nội cỏ thơm, nắng vàng khói biếc, nỗi u hoài của dương liễu và sắc đẹp của hoa trà mi, những mùa thu quan san, những vầng trăng thắm thiết... [1, tr.316]. Bằng thủ pháp so sánh, Hoàng Phủ Ngọc Tường nhìn thấy dòng sông và thành phố của nó như cặp tình nhân lí tưởng của truyện Kiều: tìm kiếm và đuổi bắt, hào hoa và đam mê, thi ca và âm nhạc. Ông cũng khám ra bản đàn theo suốt đời Kiều lấy cảm hứng từ những năm tháng Nguyễn Du lên đênh trên sông nước với một chiếc trăng sầu, và từ tiếng nước rơi bán âm của những mái chèo khuya [1, tr.320]. Không chỉ trong bút ký Ai đã đặt tên cho dòng sông? mà ở Hoa trái quanh tôi Hoàng Phủ Ngọc Tường cũng nhắc đến “âm hưởng xứ Huế” trong mỗi trang Kiều, cho thấy Hoàng Phủ Ngọc Tường có những nghiền ngẫm với truyện Kiều và Nguyễn Du. Sự nhạy cảm

cùng khả năng quan sát tinh tế luôn thường trực trong tài năng văn chương Hoàng Phủ Ngọc Tường.

Trong Ai đã đặt tên cho dòng sông? không gian nội tâm được nuôi dưỡng bằng thời gian hoài niệm. Diện mạo quá khứ của dòng sông hiện ra một cách rõ nét trên hành trình hoài niệm của nhà văn cổ kim quán quát đan cài. Khi bước vào dòng chảy của thời gian hoài niệm, người đọc không còn nhận ra đâu là điểm nhìn của hiện tại bởi nhà văn không chỉ ra giới hạn thời gian khi mở đầu và kết thúc tác phẩm. Hoàng Phủ Ngọc Tường bắt đầu những dòng của Ai đã đặt tên cho dòng sông? bằng thời gian Xuân, Hạ, Thu, Đông, tôi vẫn thường lên thăm vườn An Hiên của chị Tùng ở Kim Long và kết thúc bằng một huyền thoại về dòng sông Hương.

Ai đã đặt tên cho dòng sông? nhìn ở phương diện thời gian nghệ thuật đã hiện lên bóng dáng cái tôi thứ hai của tác giả. Một con người luôn hoài vọng quá khứ để nâng niu những giá trị tinh thần. Từ hình tượng dòng sông, Hoàng Phủ Ngọc Tường đã làm nổi bật vẻ đẹp văn hoá, lịch sử và tâm hồn con người một vùng đất cổ kính của đất nước.